

Senecas Epistulae Morales, bog 18

Oversat af Kell Commerau Madsen & Hans Gregersen

Seneca 104

(1) Jeg er flygtet til mit landsted ved Nomentum – hvad mener du? Fra Rom? Nej, fra en feber og endda en snigende en af slagsen. Den havde allerede slået kløerne i mig. Lægen sagde, at den var begyndt med en forhøjet og ustabil puls, der forstyrrede den naturlige tilstand. Derfor skyndte jeg mig at få en vogn gjort klar. Selv om Paulina¹ forsøgte at holde mig tilbage, insisterede jeg på at tage afsted. Jeg gentog, hvad min ærede bror Gallio sagde, da han var ved at få feber i Achaia² og straks gik ombord på et skib. Han erklærede højlydt, at sygdommen ikke sad i kroppen, men i opholdsstedet. (2) Det sagde jeg til Paulina, som siger, at jeg skal tage mig af mit helbred. Jeg ved jo, at hendes liv drejer sig om mit, så jeg er begyndt at passe på mig selv for at passe på hende. Og selv om alderdommen har gjort mig mere fortrøstningsfuld over for mange ting, går jeg her glip af fordelene ved at blive gammel. For jeg er kommet i tanke om, at der i den gamle også bor en ung mand, som man skåner. Eftersom jeg ikke får hende til at elske mig med større fortrøstning, får hun mig til at elske mig selv med større omhu. (3) Man må jo give efter for stærke følelser, når de er moralsk gode. Indimellem skal åndedrættet, selv om det er ved at forsvinde, kaldes tilbage for de nærmestes skyld, hvor pinefuldt det end er, og så at sige holdes tilbage i munden. En god mand skal nemlig leve, ikke så længe det glæder ham, men så længe det er nødvendigt. Den, der ikke sætter sin kone eller ven så højt, at han bliver ved med at leve lidt længere, men insisterer på at dø, er selvoptaget. Det skal han også sige sig selv, når hensynet til de nærmeste kræver det, og ikke blot hvis han ønsker at dø, men også hvis han er ved det, skal han vente og give dem mere tid med sig. (4) Det er udtryk for sjælelig storhed at vende tilbage til livet for andres skyld, og det har store mænd ofte gjort. Men jeg mener også, man viser stor medmenneskelighed ved at blive mere opmærksom på sig selv med alderen, for så vidt man ved, at det for nogen i familien er kært, nyttigt og ønskværdigt, selv om det bedste ved at blive gammel er at være mere ubekymret på

1. Senecas kone.

2. Egn i den nordlige del af Peloponnes.

egne vegne og mere frygtløs i sin livsudfoldelse. (5) Det hensyn rummer i øvrigt i sig en ikke ringe glæde og belønning. Hvad er nemlig mere behageligt end at være så værdsat af sin kone, at man af den grund bliver mere værdsat af sig selv? Min kære Paulina kan derfor ikke blot skrive sin egen frygt på min regning, men også min.

(6) Så vil du vide, hvordan det gik med min plan om at tage afsted. Så snart jeg slap ud af byens greb og lugten fra de rygende køkkener, der støver og spreder alle de fordævelige dampe, de har samlet, mærkede jeg straks, at jeg fik det bedre. Hvor mange kræfter tror du så ikke, jeg har fået tilført, efter at jeg er nået frem til vinmarkerne? Så snart jeg var på græs, kastede jeg mig over føden. Altså er jeg nu blevet mig selv. Min skrantende og modløse krop er sluppet af med matheden. Jeg er begyndt at studere for fuldt tryk. (7) Stedet betyder ikke ret meget, hvis ikke tanken kan samle sig. Den får kun et frirum midt i travlheden, hvis den vil. Men den, der leder efter særlige steder og jagter fred og ro, vil overalt finde noget, der forstyrrer. Man fortæller, at Sokrates svarede en, der klagede over, at hans udlandsrejser ikke havde gavnet ham overhovedet: 'Det er ikke uden grund, for du rejste jo rundt med dig selv.' (8) Nogle kunne have rigtig godt af at blive væk for sig selv! Som det er nu, kan de takke sig selv for stress, uro, fordærv og frygt. Hvad hjælper det at sætte over et hav og flytte til en anden by? Hvis du vil flygte fra det, der plager dig, skal du ikke tage et andet sted hen, men blive en anden. Forestil dig, du er kommet til Athen eller Rhodos, vælg den by, du har lyst til. Det er lige meget, hvilken kultur den har, du har din egen med dig. (9) Du vil stadig regne rigdom for et gode. Fattigdom vil pine dig, ja indbildt fattigdom, hvad der er værre endnu. For selv om du ejer meget, vil du dog, bare fordi en anden har mere, forekomme dig selv at mangle lige så meget, som du er bagud. Du vil stadig regne æresposter for et gode. Du får det dårligt, når en bestemt person bliver valgt til konsul og endda genvalgt. Du bliver misundelig, når du flere gange møder et navn på embedslisterne.³ Din ambitions rasen vil være så stor, at du ikke kan se, nogen er bag dig, hvis der er nogen foran. (10) Du vil stadig regne døden for det største onde, selv om der ikke er noget ondt i den ud over frygten for det, der går forud. Ikke bare farerne, men de blotte formodninger om dem vil skræmme dig. Du vil blive rystet af tomme trusler gang på gang. Hvad vil det hjælpe

... at have passeret

3. Der hentydes til *Fasti Consulares*, en indskrift med liste over de øverste embedsmænd.

alle de mange Argoliske byer og mængden af fjender?⁴

Freden i sig selv vil give næring til frygt. Hvis man en gang for alle er blevet skræmt, har man ikke engang tiltro til sikre forhold, og når man har gjort en vane ud af blind frygt, er man ude af stand til at tage vare på sig selv. Man tager sig ikke bare i agt, man flygter. Vi er mere udsatte for farer, når vi vender ryggen til. (11) Du vil stadig regne det for det største onde at miste en af dem, du elsker, selv om det er lige så tåbeligt som at græde, fordi der drysser blade ned fra de dejlige træer, der pryder dit hjem. Alle de ting, du glæder dig over, skal du betragte på samme måde.⁵ Nyd dem, mens de er friske. Tilfældet vil ramme den ene den ene dag, den anden den næste, men bladenes fald er let at bære, fordi de vokser ud igen, og sådan er det også med tabet af dem, du elsker, og som du regner for livets glæde, for de erstattes, selv om de ikke fødes igen. (12) 'Men det vil jo ikke være dem.' Du vil heller ikke være dig. Hver eneste dag, hver eneste time forandrer dig. Men hos andre fremgår forfaldet tydeligere, dit eget er skjult, fordi det ikke sker åbenlyst. Andre rives bort, men vi selv glider væk, uden vi ved det. Intet af det vil du skænke en tanke, og du vil ikke standse blødningerne, men derimod selv så frøene til dine bekymringer ved at have forhåbninger om det ene og føle håbløshed om det andet. Hvis du er klog, så bland det: Lad være at have forhåbninger uden håbløshed og at føle håbløshed uden håb.

(13) Hvordan har en rejse i sig selv kunnet gavne nogen? Den har ikke lagt en dæmper på nogen lyst, ikke tøjlet noget begær, ikke holdt nogen vrede nede, ikke knust noget utæmmeligt begær, kort sagt ikke fjernet noget onde fra sjælen. Den har ikke givet dømmekraft, den har ikke slået nogen vildfarelse i stykker, men et kort øjeblik fanget vores opmærksomhed med nye indtryk, som var vi børn, der opdagede noget ukendt. (14) I øvrigt fremprovokerer denne omflakken en ustadighed i det meget syge sind og gør det endnu mere flygtigt og overfladisk. Derfor forlader folk de steder, de havde søgt så begærligt, med endnu større begær, og de flyver ligesom fugle hen over dem og forsvinder hurtigere, end de var kommet. (15) Rejsen vil give kendskab til andre folk, vise dig anderledes bjergformationer, slettelandskaber, ingen har besøgt, og dale, der er vædet af helårsregn. Den vil give mulighed for at undersøge en flods enestående

4. Vergils *Aeneide* 3, 282-283, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

5. Teksten er i stykker.

natur,⁶ som fx at Nilen svulmer af stigende vandstand om sommeren, at Tigris forsvinder for vores øjne, løber gennem et underjordisk flodleje og atter viser sig i fuld størrelse, eller at Mæander, alle digteres øvestykke,⁷ folder sig i hyppige krumninger og ofte kommer helt tæt på sit eget leje og bøjer af, lige før den løber ind i sig selv. Men rejsen vil ikke gøre nogen bedre eller sundere.

(16) Det er studier, man skal bruge tid på, og viise forfattere, for at vi kan lære det, vi har søgt svar på, og søge svar på det, vi endnu ikke har fundet. Det er sådan, en sjæl opnår frihed, når den skal løses fra det ulykkeligste slaveri. Så længe du ikke ved, hvad man skal undgå og hvad man skal stræbe efter, hvad der er nødvendigt eller overflødigt, retfærdigt eller uretfærdigt, moralsk rigtigt eller forkert, taler vi ikke om at rejse, men om at fare vild. (17) Sådan en udflugt vil ikke bringe dig nogen hjælp, for du rejser med dine følelser, og dine problemer følger efter dig. Ja, gid de fulgte efter! Så var de på afstand. Men nu bærer du på dem, du går ikke foran dem. Derfor tynger de dig, hvor du end er, og plager dig med lige stort ubehag. Til en syg skal der skaffes medicin, ikke et nyt opholdssted. (18) Når man har brækket et ben eller forvredet et led, stiger man jo ikke op i en vogn eller ombord på et skib, men tilkalder en læge for at få sat bruddet sammen eller det forvredne på plads. Jamen, tror du, at en sjæl, der er brækket og forvredet så mange steder kan helbredes ved at skifte opholdssted? Det problem er for stort til, at en rejse kan kurere det. (19) En udlandsrejse gør ikke nogen til læge eller taler. Der er ikke noget fag, der læres af et sted. Skaffer man sig så visdommen, det vigtigste fag af alle, på en rejse? Tro mig, ingen rejse kan befri dig for begær, vrede og frygt. Hvis det var sådan, ville hele menneskeheden i samlet flok styrte afsted. De problemer vil plage og udmatte dig til lands og til vands, lige så længe du bærer rundt på årsagerne til dem. (20) Undrer du dig over, at flugten ikke gavner dig? Du har det med dig, som du flygter fra. Du skal altså forbedre dig, lægge dine byrder fra dig og holde dine ønsker inden for en sund grænse. Slet al ondskab i sjælen. Hvis du vil have behagelige rejser, så helbred din ledsager. Grådighed vil klæbe til dig, så længe du lever sammen med den grådige og beskidte, arrogance vil klæbe til dig, så længe du omgås

6. Vi følger Reynolds' konjektur.

7. Floden Mæander i Lilleasien (Menderes i det nuværende Tyrkiet), kendt for sit slyngede forløb (heraf betegnelsen mæanderbort) og flere gange omtalt i antikkens litteratur (bl.a. hos Homer og Ovid).

den hovne. Du vil aldrig slippe grusomhed i selskab med en bøddel, kammeratskab med horekarle vil tænde op under dine lidenskaber.

(21) Hvis du vil slippe af med dine laster, skal du gå langt væk fra de konkrete eksempler på laster. Den begærlige, forførelsen, den grusomme, bedrageren, som alle ville skade meget, hvis de var tæt på dig, har du indeni dig. Gå over til nogle bedre. Lev med Cato'erne, med Laelius, med Tubero.⁸ Hvis du gerne vil være sammen med grækere, så skal du omgås Sokrates eller Zenon.⁹ Den ene vil lære dig at dø, hvis det er nødvendigt, den anden, før det er nødvendigt. (22) Lev med Chrysippos, med Poseidonios.¹⁰ De vil få dig til at forstå det menneskelige og det guddommelige, de vil beordre dig til at handle og ikke blot tale vittigt og kaste ord om dig til underholdning for tilhørerne, men hærde sjælen og styrke den over for trusler. Det er den eneste havn, der er i dette bølgende og oprørte liv, at se stort på det, der kommer, at være tillidsfuld og parat til at møde tilfældets våben med åben pande uden at gemme sig og undvige.

(23) Naturen har skabt os med en stor sjæl, og ligesom den har givet nogle dyrearter et vildt væsen, nogle et snu, og andre et sky, så har den givet os et væsen, som er ærefuldt og ophøjet, som stræber efter et sted, hvor det kan leve så moralsk rigtigt som muligt, ikke så sikkert som muligt, som er ligedannet med verden og følger og efterligner den så meget, som det er muligt med menneskelige skridt. Vores sjæl viser sig frem og forventer ros og beundring. (24) Den er herre over alt, hævet over alt. Derfor skal den ikke underkaste sig noget, intet skal forekomme den tungt eller i stand til at knuge et menneske.

Gruopvækkende er de at se, både Døden og Møjen,¹¹

Nej, slet ikke, hvis man kan se dem direkte i øjnene og bryde igennem mørket. Mangt og meget, som i nattens løb indgyder frygt, griner man ad dagen efter.

8. Cato'erne: der hentydes til Cato den Ældre (234-149 fvt.), romersk statsmand, der var kendt for sin fastholden ved gammelromersk moral, og hans oldebarn Cato den Yngre (95 - 46 fvt.), ligeledes romersk statsmand, kendt for sin høje moral og sine kompromisløse holdninger. Gaius Laelius (f. ca. 186 fvt.), romersk statsmand med tilnavnet Sapiens (den viise) på grund af sin lærdom og interesse for filosofi. Q. Aelius Tubero, stoiker fra det 2. årh. fvt., elev af Panaitios. Kendt for sin asketiske livsholdning.

9. Zenon (omkring 300 fvt.), grundlægger af den stoiske skole.

10. Chrysippos (ca. 280 – 202 fvt.) og Poseidonios (ca. 135 – ca. 51/50 fvt.), begge fremtrædende stoiske filosoffer.

11. Vergils *Aeneide* 6, 277, egen oversættelse. Otto Steen Dues oversættelse passer ikke til Senecas tekst.

Gruopvækkende er de at se, både Døden og Møjen, har vores Vergil ganske udmærket formuleret det, gruopvækkende, ikke i sig selv, men i vores øjne, dvs. tilsyneladende, ikke virkeligt. (25) Hvad er der, spørger jeg, i disse forhold, der er så frygteligt, som folk går og siger? Hvad er det, Lucilius, svar mig, der får en mand til at frygte anstrengelse, et menneske til at frygte døden? Igen og igen møder jeg dem, der mener, at alt det, de ikke kan, er umuligt at gøre, og som siger, at vi stoikere taler om ting, der er større, end den menneskelige natur kan klare. (26) Men hvor har jeg dog meget højere tanker om dem! De kan også godt selv gøre det, men vil ikke. Den opgave har aldrig været umulig for den, der forsøgte. Hvem er den ikke forekommet lettere i virkeligheden? Det er ikke, fordi den er vanskelig, vi ikke tør, det er fordi vi ikke tør, den er vanskelig.

(27) Hvis I savner et forbillede, så tag Sokrates, den tålmodige gamle mand, der havde været udsat for alskens modgang, men uden at blive knækket hverken af den fattigdom, som de hjemlige problemer havde gjort tungere for ham, eller af de anstrengelser, som han udstod som soldat. Hjemme var han plaget, hvad enten man tænker på¹² hans kone, der var rapkæftet og stridbar af natur, eller børnene, der ikke tog ved lære og lignede moderen mere end faderen. Ude¹³ levede han enten i krig eller under tyranni eller i den frihed, der var mere grusom end både krige og tyranner. (28) Der blev kæmpet i 27 år,¹⁴ og efter at krigshandlingerne var slut, faldt staten til sin skade i hænderne på 30 tyranner, hvoraf de fleste var hans fjender. Til sidst blev der gennemført en domfældelse med de mest alvorlige anklagepunkter. Han blev beskyldt for at krænke gudsyndet og ødelægge de unge, som han skulle have vendt mod guderne, deres fædre og hele staten. Derefter fængsel og gift. Disse begivenheder rørte Sokrates så lidt, at de ikke fik ham til at løfte så meget som et øjenbryn. Hvor beundringsværdigt og enestående! Helt til det sidste fik ingen en hverken muntrere eller mere bedrøvet Sokrates at se. Så stor var tilfældets omskiftelighed, men Sokrates var den samme.

12. Der er forskellige forslag til udfyldning af det verbum, der mangler på latin. Vi følger Préchacs læsemåde.

13. Vi følger Madvigs forslag til tekst.

14. Der hentydes til Den peloponnesiske Krig (431-404 fvt.) mellem de to magter, Athen som leder af Det deliske Søforbund og Sparta som leder af Det peloponnesiske Forbund. Krigen endte med Athens nederlag, og i en kort periode blev byen i nogle måneder ledet af et regulært rædselsregime, en oligarkisk regering støttet af spartanerne og kendt som De 30 Tyranner.

(29) Vil du have et forbillede mere? Tag Marcus Cato fra nyere tid, som tilfældet uophørligt behandlede endnu mere fjendsk. Men da han havde modsat sig det alle steder, senest også i døden, viste han dog, at en tapper mand kan leve, ja endda dø med tilfældet imod sig. Han tilbragte hele sit liv i borgerkrige eller i et borgersamfund, der var i gang med at planlægge borgerkrig. Om ham kan man lige så vel som om Sokrates sige, at han levede blandt slaver,¹⁵ medmindre man da mener, at Gnaeus Pompejus, Cæsar og Crassus var frihedskæmpere.¹⁶ (30) Ingen så en forandret Cato i en stat i stadig forandring. Han viste sig som den samme i enhver situation, som prætor, som tabende kandidat, som anklager, i provinsen, i folkeforsamlingen, i hæren, i døden. Kort sagt, i statens krise, da Cæsar på den ene side støttede sig på ti kamplystne legioner med hele hjælpekorps af fremmede folk, og Pompejus på den anden side stod nok så alene overfor det hele, da nogle hældede til Cæsar og andre til Pompejus, var Cato den eneste, der også tog statens parti. (31) Hvis du forestiller dig den tid, vil du på den ene side se folket og hele hoben, der har rejst sig til oprør, og på den anden side optimaterne¹⁷ og ridderstanden og alt, hvad der var helligt og udvalgt i samfundet, men midt i stod kun to tilbage: staten og Cato. Jeg siger dig, at du vil blive betaget, når du ser

Priamus, Atreus' søn og begges plage, Achilles,¹⁸

for han forkastede dem begge og tog våbnene fra dem. (32) Han fremsætter denne afgørelse om hver af dem, at hvis Cæsar vinder, vil han dø, men hvis Pompejus gør, vil han gå i eksil. Hvad havde han at frygte, når han selv, hvad enten han blev besejret eller

15. Teksten er i stykker to steder. Oversættelsen gengiver hovedtendenser i de forskellige forslag til rettelser.

16. Se note 17 om alliancen mellem Pompejus, Cæsar og Crassus.

17. De tre romerske generaler Gaius Julius Cæsar, Gnaeus Pompejus og Marcus Licinius Crassus indgik i år 60 fvt. en alliance med det formål at sikre sig magten. Crassus faldt imidlertid i 53 fvt. under et felttog mod partherne, og i 49 blev det til borgerkrig mellem Cæsar og Pompejus og deres respektive allierede. Pompejus blev dræbt i 48. Cæsar og hans tilhængere betegnes gerne som *popularer*, de folkelige, idet de primært støttede sig til folkeforsamlingen, mens Pompejus kom til at stå som repræsentant for *optimaterne*, de bedste, dvs. aristokratiet, der støttede sig til senatet. Betegnelserne *popularer* og *optimater* dækker således ikke over partier i ordets moderne betydning, men er udtryk for de forskellige måder, hvorpå personer fra samme magtelite forsøgte at få magt og indflydelse. Marcus Porcius Cato (95-46 fvt.) var kritisk over for både Cæsar og Pompejus, men støttede Pompejus i borgerkrigen. Efter de pompejanske troppers nederlag ved Thapsus i 48 fvt. valgte han at begå selvmord for ikke at blive skånet af Cæsar.

18. Vergils *Aeneide* 1, 458, oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996. Ligesom Achilleus var Priamos' fjende og samtidig modstander af Agamemnon, tager Cato afstand fra både Cæsar og Pompejus.

vandt, havde opstillet de betingelser, som kunne være fastlagt af de argeste fjender? På den måde gik han til grunde på sit eget bud. (33) Mennesker kan tåle anstrengelser, kan du se: Midt igennem det øde Afrika førte han hæren til fods. De kan tåle tørst, kan du se: På brændende varme højedrag slæbte han resterne af sin besejrede hær, som var uden nogen oppakning, og iklædt sit panser led han under manglen på væske, men hver gang der var lejlighed til at få vand, var han den sidste, der drak. De kan være ligeglade med æresposter og berømmelse, kan du se: Samme dag, som han tabte et valg på folkeforsamlingen, spillede han bold. Det kan lade sig gøre ikke at frygte de højerestående magt, kan du se: Ingen turde fornærme hverken Pompejus eller Cæsar, hvis ikke det var for at gøre hans modpart en tjeneste, men Cato udfordrede dem begge samtidig. Man kan være ligeglad med både død og eksil, kan du se: Han pålagde sig selv både eksil og død og indtil da krig.

(34) Det er derfor muligt for os at have samme mod overfor disse ting, om vi blot vil gøre os fri af åget. Først og fremmest skal vi afvise nydelserne. De udmarver, svækker og kræver meget, så meget skal kræves af tilfældet. Dernæst skal vi foragte rigdom, den er slaveriets håndører. Guld og sølv og alt det andet, der tynger de heldige slægter, skal vi lade ligge. Frihed er ikke gratis. Hvis du sætter den højt, skal du sætte alt andet lavt.

Hav det godt.

Seneca 105

(1) Jeg vil fortælle dig, hvad du skal passe på, for at du kan leve mere trygt. Jeg tænker, du skal høre disse forskrifter, som gav jeg dig en vejledning til, hvordan du kunne holde dig rask på egnen ved Ardea.¹⁹ Se på, hvad der får mennesker til at skade hinanden. Det er håb, misundelse, had, frygt og foragt. (2) Af alle dem er foragten i den grad den letteste at bære, så mange har søgt hjælp ved at skjule sig under den. Man træder uden tvivl på den, man foragter, men man går videre. Ingen bliver ved med eller gør sig umage med at skade en, man foragter. Også den, der ligger ned på slagmarken, går man forbi; man kæmper mod den, der står.

19. By i Latium, nær de pontiske sumpe, som var et malariabefængt område.

(3) Du vil ikke vække umoralske menneskers forhåbninger, hvis du ikke ejer noget, der kan fremkalde det umoralske begær, hvis du ikke ejer noget bemærkelsesværdigt. For små ting bliver også begæret, hvis de ikke er almindelige, men sjældne.²⁰ Misundelsen vil du undgå, hvis du ikke fører dig frem i andres øjne, hvis du ikke praler med dine goder, hvis du forstår at glæde dig over dem i dit stille sind. Hadet opstår enten af en fornærmelse (det vil du undgå ved at lade være med at tirre nogen) eller uden nogen anledning. Det vil sund fornuft beskytte dig imod. Det har været farligt for mange, at de har været forhadte uden at have fjender. (4) At du ikke skal blive frygtet, vil din over-skuelige formue og medfødte venlighed sikre dig. Folk skal vide, at du er en, som de kan fornærme uden fare. Det skal være let og sikkert at blive forsonet med dig. Men at blive frygtet er lige så belastende hjemme som ude, både af slaver og af fri. Alle uden undtagelse har kræfter nok til at skade. Læg dertil, at den, der bliver frygtet, også selv frygter. Ingen, der skræmmer andre, har kunnet forblive ubekymret selv. (5) Så er der foragten tilbage. Dens omfang har man magt over, når man har forbundet den med sig selv og agtes ringe, fordi man har besluttet det, ikke fordi det er passende. Det ubehagelige ved foragten fjerner man med gode interesser og venskaber med dem, som har indflydelse hos en indflydelsesrig, og som det vil være nyttigt at knytte sig til, men ikke blive involveret med, for at løsningen ikke skal koste mere end problemet.

(6) Intet vil dog hjælpe lige så meget som at forholde sig i ro og tale mindst muligt med andre, mest muligt med sig selv. Der er i en samtale noget rart, som lige så stille får os til at føle os godt tilpas og på samme måde som i fuldskab eller kærlighed dele hemmeligheder. Ingen vil tie stille med det, han hører, ingen vil sige så meget, som han hører. Den, der ikke tier stille om noget, vil heller ikke tie stille om den, han har det fra. Enhver har en, han betror lige så meget, som han selv får at vide. For at holde sin snakkesalighed i gang og dog nøjes med at betro sig til en, gør han enhver til denne ene. Sådan bliver hemmeligheder til rygter.

(7) Trygheden består for en stor del i ikke at handle uretfærdigt. Folk uden styr på sig selv fører et forvirret og uroligt liv. Deres frygt er lige så stor som den skade, de gør på andre, og der er ingen pause. De er nemlig nervøse, når de har gjort noget; de kan ikke komme fri af det. Samvittigheden tillader dem ikke at gå videre, men kræver straks svar. Enhver, der forventer straf, bliver straffet, og enhver, der har fortjent den, for-

20. Vi følger Préchacs tekst.

venter den. (8) Sikkerhed kan den, der har dårlig samvittighed, godt få, men ikke tryghed, for selv om han ikke bliver pågrebet, tror han, at han kan blive det. Han sover dårligt, og hver gang han taler om en forbrydelse, nogen har begået, tænker han på sin egen. Han er ikke sikker på, at den er gået tilstrækkeligt i glemmebogen eller er skjult godt nok. Den, der skader, har undertiden held til at skjule sig, men vil aldrig få tiltro til sit skjul.

Hav det godt.

Seneca 106

(1) Når jeg er længe om at svare på dine breve, skyldes det ikke, at jeg er travlt optaget. Du skal ikke godtage den undskyldning. Jeg har god tid, og det har alle, der vil. Opgaverne forfølger ikke nogen. Vi omfavner dem selv og anser travlhed for et bevis på succes. Hvorfor skrev jeg ikke til dig med det samme? Det, du spurgte om, faldt godt i tråd med det, jeg arbejdede med. (2) Du ved jo, at jeg har til hensigt at sammenfatte moralfilosofien og behandle alle de spørgsmål, der vedrører den. Derfor var jeg i tvivl, om jeg skulle lade dig vente, til tiden kom til dit spørgsmål, eller om jeg skulle formulere et svar til dig uden for rækkefølgen. Det mest hensynsfulde må dog være ikke at holde en hen, der kommer så langvejs fra. (3) Derfor vil jeg plukke dette ud af den store sammenhæng, og hvis der siden dukker sådan noget op, sende det til dig, selv om du ikke spørger om det.

Vil du vide, hvad det er? Det er noget, som man har mere glæde end gavn af at vide, ligesom dit spørgsmål: Er det gode et legeme? Det gode handler, det gavner nemlig. Det, som handler, er et legeme. (4) Det gode bevæger sjælen, det former den på sin vis og holder sammen på den, hvilket er et legemes egenskab. Det, som er legemets goder, er legemer. Altså er sjælens goder det også, for den er også et legeme.²¹ (5) Menneskets gode er nødvendigvis et legeme, da han selv er legemlig. Også det, som nærer

21. Den stoiske filosofi er materialistisk, og sjælen opfattes således også som legemlig, men i modsætning til epikuræerne opfattede stoikerne ikke stoffet som dødt. Kosmos er ét sammenhængende hele gennemstrømmet af logos, fornuften. Det eneste ikke-stoflige er tiden og det tomme rum. Se også brev 89.16.

mennesket, som værner om og genopretter dets sundhed, er et legeme, ellers ville jeg lyve. Jeg tror ikke, du vil være i tvivl om, at affekterne er legemer (for nu også at tilføje noget andet, du ikke spørger om), fx vrede, kærlighed og sorg, medmindre du betvivler, at de forandrer vores ansigtsudtryk, får os til at rynke panden eller glatte rynkerne, kalder rødmen frem eller får os til at blegne. Hvor jeg vil hen? Tror du, så tydelige legemlige aftryk sættes af andet end et legeme? (6) Hvis affekterne er legemer, er sjælens sygdomme det også, fx griskhed, grusomhed og fejl, der er blevet så indgroede, at der ikke længere kan rettes op på dem. Det gælder derfor også sletheden og alle dens udtryk, ondskabsfuldhed, misundelse og arrogance. (7) Det gælder derfor også goderne, for det første fordi de er lasternes modsætning, dernæst fordi du vil få de samme tegn. Ser du ikke, hvor levende øjnene bliver af mod, hvor koncentreret ansigtet bliver af klogskab, hvor beskedent og roligt af ærbødighed, hvor klart af glæde, hvor stift af strengthed og hvor afslappet af mildhed. Det er legemer, der forandrer kroppes kulør og holdning, og som bestemmer over dem. Alle de dyder, jeg har omtalt, og deres konsekvenser er goder. (8) Kan der være tvivl om, at det, som noget kan berøres af, er et legeme?

Det er da klart, at kun stof kan berøre såvel som berøres,²² som Lukrets siger. For alt det, som jeg har nævnt, ville ikke forandre legemet, hvis det ikke rørte det. Altså er det legemer. (9) Endvidere er noget, der har så stor kraft, at det kan påvirke, tvinge, holde tilbage og standse, et legeme. Hvor jeg vil hen? Holder frygt os ikke tilbage? Tilskynder dristighed os ikke? Sætter mod ikke skub og fart i os? Bremses og dæmper mådehold os ikke? Løfter glæde os ikke? Tynger sorg os ikke? (10) Kort sagt: Alt, hvad vi gør, gør vi på slethedens eller dydens bud. Det, som befaler over legemet, er et legeme; det, som øver tvang mod legemet, er et legeme. Legemets gode er noget legemligt. Menneskets gode er også legemets gode. Derfor er det legemligt.

(11) Eftersom jeg nu har føjet dig, som du ønskede, vil jeg nu selv sige det til mig, som jeg indser, du vil sige: Vi spiller spil. Vores skarpsindighed bliver slidt på ligegyldigheder. Den slags gør os ikke gode, men lærde. (12) At blive viis er mere ligetil eller rettere enklere. Der skal ikke meget litteratur til for at få en god sjæl, men ligesom vi smører andre ting tyndt ud, så de bliver ligegyldige, gør vi det også med filosofien. Som

22. Lucretius *De rerum naturae* I, 304. Oversat af Ellen A. & Erik H. Madsen, Det lille forlag 1989.

med alt muligt andet lider vi også under overforbrug af litteratur. Vi lærer ikke for livet, men for skolen.

Hav det godt.

Seneca 107

(1) Hvad er der blevet af din sædvanlige klogskab? Hvad er der blevet af din fine sans for, hvad der er vigtigt? Din styrke? Kan en så ubetydelig sag røre dig? Dine slaver benyttede sig af din travlhed til at flygte. Hvis det var venner, der bedrog dig (for lad os bare kalde dem det, selv om det er en fejl, og lad os blive ved med det, så det bliver værre, at de ikke er det) ***²³ Ud af alt det, du har, mangler du dem, som trampede på din indsats for dem, og som mente, du var til besvær for andre. (2) Der er ikke noget usædvanligt eller uventet i det. At lade sig krænke af den slags er lige så latterligt som at klage over, at man bliver sprøjtet på i badet, skubbet til på gaden eller mudret til på vejen. Der gælder samme vilkår i livet som i badeanstalten, i folkemængden eller på rejse. Noget er rettet mod dig, andet sker tilfældigt. Livet er ikke nogen dans på roser. Du har begivet dig ud på en lang rejse, og du vil nødvendigvis komme til at glide, snuble, falde, blive træt og råbe: 'Gid jeg var død!' dvs. komme til at lyve. Snart vil du forlade en ledsager, snart begrave en, snart frygte en. Det er sådan nogle slag, man kommer ud for, når man skal tilbagelægge denne ujævne vej. (3) Ønsker han at dø? Lad hans sjæl forberede sig på alt. Lad ham vide, at på det sted, han er kommet til, tordner og lyner det, at på det sted, han er kommet til,

ejer Sorg over døde sit bo og Samvittighedskvaler,

dér bor Tæring og Kræft og Alderdoms glædesforladthed.²⁴

Det er i de omgivelser, livet skal leves. Du kan ikke undslippe det, men du kan se stort på det, og det vil du gøre, hvis du ofte tænker på og foregriber det, der vil komme. (4) Det er med større mod, man møder det, man har indstillet sig på, og selv når livet er allerhårdest, vil man klare sig, fordi man har øvet sig på forhånd. Den uforberedte bliver derimod bange selv for småting. Vi skal sørge for, at det vi møder, ikke kommer

23. Lakune ifølge Reynolds.

24. Vergils *Aeneide* 6,274-5. Oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996.

uventet, og, fordi alt er sværere, når det er nyt, skal der uafbrudt overvejelse til, for at vi ikke møder nogen ulykke uforberedt.

‘Mine slaver har forladt mig.’ (5) En har de plyndret, en anden har de anklaget, en har de dræbt, en anden har de forrådt, en har de pryglet, en er de gået efter med gift, en anden med beskyldninger. Alt hvad du nævner, vil ske for mange.²⁵ ***²⁶ Hele tiden rettes mange forskellige pile mod os. Nogle har allerede ramt os, andre dirrer i luften og slår ned lige nu, og nogle, der var tiltænkt andre, strejfer os. (6) Lad os ikke undre os over noget, vi er født til, og som ingen bør klage over, fordi det jo er ens for alle. Ja, det er det, jeg siger: ens for alle! For hvad den enkelte undgår, kunne han godt være kommet ud for. Lige ret er ikke den, som alle mærker, men den som er sat for alle. Ligevægt skal beherske sjælen; lad os betale vores skat som dødelige uden at klage. (7) Vinteren bringer kulde; man kommer til at fryse. Sommeren bringer varmen tilbage; man kommer til at svede. Omskifteligt vejr udfordrer helbredet; man bliver uvilkårligt syg. Et sted vil et vildt dyr dukke op foran os eller et menneske mere farligt end alle vilde dyr. Vand vil frarøve os noget, ild noget andet. Disse vilkår kan vi ikke ændre på. Men hvad vi kan gøre, er at tillægge os en stor sjæl, der er en god mand værdig, så vi tappert kan klare tilfældighederne og rette os ind under naturen. (8) Alt, hvad du ser, styres af naturen i stadig afvekslen. Skydække følges af klar himmel. Havet piskes op, efter det er faldet til ro. Vinde blæser i skiftende retninger, nat følges af dag. En del af himlen står op, en anden går ned. Evigheden består af modsætninger. (9) Den lov skal vores sjæl tilpasse sig. Den skal den følge, den skal den adlyde, og, hvad der end sker, skal den mene, er meningen, og den skal ikke skælde ud på naturen. Det bedste er at tåle det, du ikke kan ændre på, og uden at klage følge Gud, der er altings ophavsmand. Det er en dårlig soldat, der følger sin hærfører med suk. (10) Lad os derfor ivrigt og energisk tage imod ordrene og ikke afvige fra verdens gang, som er det smukkeste værk, hvori alt, hvad vi må igennem, er indvævet. Lad os tiltale Jupiter, under hvis ledelse denne masse styres, som vores Kleanthes²⁷ gjorde i de velformede vers, som jeg har lov til at omsætte til vores sprog takket være den velformulerede Ciceros eksempel.

25. Vi følger Madvigs læsemåde.

26. Der er en lakune i teksten.

27. Stoisk filosof (330-231 fvt.), Zenons efterfølger som leder af den stoiske skole.

Hvis du kan lide dem, vil du tage til takke med dem. Hvis ikke, skal du vide, at jeg i dette har fulgt Ciceros eksempel:

(11) Før mig, mit ophav, hersker over himlens hvælv,
hvorhen du vil. Jeg tøver ikke med at gå,
er straks helt klar. Hvis ikke, følger jeg med suk
og må skønt slet så gøre, hvad den gode bør.
En villig fører skæbnen, resten tvinger den.²⁸

(12) Lad os leve sådan, lad os tale sådan. Parate og energiske skal vi møde skæbnen. Den sjæl er stor, der overgiver sig til skæbnen. Derimod er det en lille og forkrøblet sjæl, der kæmper imod og er utilfreds med verdens indretning og hellere vil rette på guderne end på sig selv.

Hav det godt.

Seneca 108

(1) Det, som du spørger om, hører til den slags viden, hvis eneste formål er at vide det. Men ikke desto mindre har du travlt med det formål og vil ikke vente på de bøger, som jeg netop arbejder på med en systematisk fremstilling af hele moralfilosofien. Jeg kommer lige straks til det, men først vil jeg skrive, hvordan du skal disponere den iver efter at lære, som jeg kan se, du brænder af, så den ikke spænder ben for sig selv. (2) Man skal hverken plukke lidt hist og pist eller grådigt kaste sig over alting. Gennem enkeltdele kommer man frem til helheden. Byrden bør tilpasses kræfterne, og vi bør ikke tage fat på mere, end vi kan klare. Man skal ikke sluge så meget, man vil, men så meget, man kan rumme. Men vær ved godt mod, du skal nok kunne rumme så meget, du vil. Jo mere sjælen tager til sig, des mere udvider den sig.

(3) Jeg husker, Attalos²⁹ lærte os dette, da vi belejrede hans skole og var de første, der kom, og de sidste, der gik, og opfordrede ham til diskussioner, når han var ude at spadserere. Han var ikke blot til disposition for sine elever, men kom dem også i for-

28. De fire første vers er digtet (på græsk) af Kleanthes. Det sidste vers tilskrives Seneca. Alle i egen oversættelse.

29. Stoisk filosof, lærer for Seneca.

købet. Han sagde: 'Læreren og eleven bør have det fælles mål, at den ene skal ønske at gøre gavn, den anden at gøre fremskridt.' (4) Den, der dagligt kommer hos en filosof, skal have noget godt med sig derfra. Han skal vende hjem enten mere helbredt eller mere klar til at blive helbredt, og sådan vil det gå. Det er en særlig styrke ved filosofien, at den ikke kun hjælper dem, der studerer den, men også dem, der blot kommer i berøring med den. Den, der går ud i solen, vil få farve, selv om han ikke var ude på det. Den, der har opholdt sig i en parfumebutik og er blevet der et stykke tid, vil tage stedets duft med sig. Også de, der har været hos en filosof, tager nødvendigvis noget med sig, der gavner, selv om de har været uopmærksomme. Læg mærke til, at jeg skriver: uopmærksomme, ikke modvillige.

(5) 'Jamen, kender vi ikke nogen, der har siddet i årevis hos en filosof uden at tage nogen som helst farve af det?' Jo, det gør vi da, de meget vedholdende og flittige, som jeg ikke kalder filosofernes elever, men deres stamgæster. (6) Der er nogle, der kommer for at høre, ikke for at tage ved lære, på samme måde som vi går i teatret for fornøjelsens skyld, for at behage ørene med tale, sang eller skuespil. Du vil se, at der er en stor del af tilhørerne, der ser filosofens skole som en fritidsklub. Det drejer sig for dem ikke om at komme af med fejl eller få en leveregel, de kan måle deres moral efter, men om at få underholdning til ørene. Der er godt nok nogle, der kommer med deres skrivetavler, men ikke for at få indholdet med, bare ordene, så de kan gentage dem til lige så lidt gavn for andre, som det har været for dem selv at høre dem. (7) Andre griber af storlåede formuleringer og bliver hurtigt et med talernes følelse både i udtryk og sind, og de begejstres på akkurat samme måde, som frygiske halvmænd, der raser på befaling,³⁰ plejer at gøre til fløjtespillerens musik. Det er tankens skønhed, der river dem med og inspirerer dem, ikke ordenes blotte klang. Hvis der bliver talt skarpt imod døden eller trodsigt imod tilfældet, er det dem straks en glæde at gøre det, de hører. De påvirkes af det og bliver, som de opfordres til at være, hvis ellers den sjælelige tilstand varer ved, og denne særlige drift ikke bliver udsat for holdningen hos flertallet, der fraråder det moralsk rette. Det er få, der kan bringe den sjælelige forfatning, de er kommet i, med sig helt hjem. (8) Det er nemlig let at begejstre en tilhører til at ville det rette, for naturen har skænket os alle grundlaget for og kimen til dyderne. Vi er alle

30. Der hentydes til præsterne for den frygiske gudinde Kybele, der blev dyrket i Rom under navnet Magna Mater, Den store Moder. Kybeles præster var eunukker og fejrede bl.a. gudinden med vilde orgiastiske danse.

født til alt dette. Når der kommer en og tilskynder os, vækkes disse sjælens goder ligesom af dvale. Ser du ikke, hvordan publikum i teatrene enstemmigt viser deres bifald, hver gang der bliver sagt noget, vi i almindelighed kan tilslutte os og er enige om, er sandt?

(9) Behov er mangel på meget, grådighed mangel på alt.³¹

En grådig gavner ingen, sig selv dog allermindst.³²

Det mest usle menneske klapper ad disse vers og glæder sig over, at man kritiserer de fejl, han selv har. Hvor meget større virkning tror du ikke, det har, når det siges af en filosof, når versene knyttes til sunde leveregler, for at de des mere effektivt kan trænge ind i sjælen hos de ukyndige? (10) For som Kleanthes sagde: 'Vores åndedræt frembringer en tydeligere lyd, når en trompet trækker det gennem et langt snævert rør for til sidst at lade det komme ud gennem en bredere åbning. På samme måde gør et digts stramme form vores tanker tydeligere.' Man lytter mere uopmærksomt til det samme, og det gør ikke så stærkt indtryk, når det udtrykkes på prosa. Så snart der kommer et verssmål til, og bestemte versfødder binder den fine tanke, bliver sætningen så at sige udslynget med en større kraft.

(11) Der siges meget om foragten for penge, og i alenlange foredrag belæres der om, at mennesker skal anse rigdom for noget, der findes i sjælen, ikke i ejendom, og at den rige er den, der har indrettet sig efter sin fattigdom og gjort sig rig på lidt. Det rammer dog i højere grad sjælen, når der bliver citeret vers som disse:

Det men'ske mangler mindst, der ønsker sig det mindste kun.³³

Man får, hvad man vil ha', hvis det, man vil, er nok.³⁴

(12) Når vi hører dette og lignende, får det os til at erkende, at det er sandt. De, der ellers aldrig kan få nok, giver udtryk for beundring og tilslutning og erklærer deres had til penge. Når du ser den virkning hos dem, er det det, du skal bestorme dem med, presse dem med og overdænge dem med, men uden tvetydigheder, syllogismer, sofistrier og alt det andet nytteløse, spidsfindige pjat. Tal imod griskhed, tal imod luksus. Når du ser, du er trængt igennem og har påvirket tilhørernes sind, skal du gå endnu

31. Publilius I, 7 Meyer. Egen oversættelse.

32. Publilius I, 5 Meyer. Egen oversættelse.

33. Publilius I, 56 Meyer. Egen oversættelse.

34. Publilius Q 74 Meyer. Egen oversættelse.

voldsommere til værks. Det er utroligt, hvilken virkning sådan et foredrag har, hvis formål er at helbrede, og som helt og holdent drejer sig om tilhørernes ve og vel. For man vinder meget let unge sind for kærlighed til det gode og rette, og hvis sandheden får sig en god advokat, får den fat på dem, der endnu kan belæres og kun er lidt ødelagte.

(13) Da jeg hørte Attalos tale imod lasterne, mod fejlene og mod livets onder, fik jeg for mit vedkommende ofte medlidenhed med menneskeslægten og tillid til, han var ophøjet og hævet over menneskers kår. Selv sagde han, at han var konge,³⁵ men han forekom mig at have mere end kongemagt, når han kunne bedømme dem, der havde kongemagt. (14) Da han så begyndte at anbefale fattigdom og vise, i hvor høj grad det unødvendige er en byrde, som både er overflødig og tung at bære, fik jeg ofte lyst til at gå fra foredraget som en fattig mand. Da han begyndte at udstille vores nydelser og rose afholdenhed, ædruelighed ved bordet og det sind, der ikke kun er rensset for utilladelige nydelser, men også for de blot overflødige, havde jeg lyst til at sætte grænser for min appetit og madglæde. (15) Noget af det er blevet hængende, Lucilius. Jeg var gået til det hele med stor begejstring, men da jeg vendte tilbage til det almindelige liv, holdt jeg kun fast ved nogle få af mine forsætter. Derfor har jeg hele livet givet afkald på østers og svampe, for det er ikke mad, men lækkerier, der får mætte til at spise (og det er især kærkomment for ædedolke, der stopper sig med mere, end de kan rumme); det glider let ned og kommer let op igen. (16) Derfor har jeg hele livet afholdt mig fra parfume, eftersom den bedste kropslugt er ikke at lugte af noget. Derfor får min mave aldrig vin. Derfor har jeg hele livet undgået bade.³⁶ At koge kroppen og rense den ved at svede har jeg anset for en luksus, der tilmed var skadelig. Hvad jeg ellers forkastede, er jeg begyndt på igen, men jeg holder måde med det, jeg ikke længere afholder mig helt fra. Det er næsten afholdenhed og måske endda sværere, eftersom sjælen har lettere ved helt at afskære sig fra visse ting end blot at begrænse dem.

(17) Da jeg nu er begyndt at fortælle dig, at jeg som ung gik til filosofien med meget større iver end sidenhen som gammel, vil jeg uden skam betro dig, hvilken begejstring Pythagoras indgød mig. Sotion³⁷ fortalte mig, hvorfor Pythagoras havde

35. Dvs. at han har opnået den ideale tilstand af selvberoenhed, *apatheia* (se brev 9)

36. Kun de varme, cf. brev 83, 5.

37. Neopythagoræisk filosof (1.årh.evt.)

afholdt sig fra kød, og hvorfor Sextius³⁸ senere gjorde det. De havde hver deres begrundelse, men begge var storslået tænkt. (18) Sextius mente, at mennesker har rigeligt med mad uden blod, og at man vænner sig til grusomhed, når det bliver en nydelse at bide kød i stykker. Han tilføjede, at man skal begrænse muligheden for overforbrug, og konkluderede, at fødevarer, der er forskelligartede og fremmede for kroppen, er skadelige for helbredet. (19) Pythagoras sagde derimod, at alt er indbyrdes beslægtet, og at der er et fællesskab af sjæle, der går over i stadig nye former. Ingen sjæl forsvinder, hvis man skal tro ham, ja er ikke engang væk i mere end et kort øjeblik, mens den strømmer over i et andet legeme. Vi kommer til, hvilke omskiftelser sjælen skal gennemgå, og hvornår den efter et omflakkende liv i forskellige boliger vender tilbage til et menneske. I al fald har han indgydt mennesker en frygt for overgreb og drab på slægtninge, da de uforvarende kunne støde på en slægtnings sjæl og øve vold mod den med kniv eller bid, hvis det var den krop, en beslægtet sjæl var huset i. (20) Da Sotion havde redegjort for det og suppleret med sine egne beviser, spurgte han: 'Tror du ikke, sjælene fordeles på snart den ene, snart den anden krop, og det, vi kalder døden, er en rejse? Tror du ikke, at der i disse husdyr, vilde dyr eller havdyr bor den sjæl, der engang tilhørte et menneske? Tror du ikke, at alt i denne verden skifter opholdssted i stedet for at forsvinde? At ikke blot himmellegemerne drejer rundt i bestemte baner, men også levende væsener veksler, og at deres sjæle bevæger sig i kredsløb?' (21) Der er store mænd, der har troet det. Vent derfor med din egen afgørelse, og lad spørgsmålet stå åbent. Hvis det er rigtigt, er du uskyldig, når du har holdt dig fra animalsk føde, er det forkert, er du sparsommelig. Hvad skade tager du af at tro på det? Det er løvers og gribbes føde, jeg tager fra dig.' (22) Ansporet af disse ord holdt jeg op med at spise kød, og efter et år var den vane ikke bare let, den var også behagelig for mig. Jeg var af den overbevisning, at min forstand blev skarpere, og den dag i dag er jeg tilbøjelig til at tro, at det var tilfældet. Du vil vide, hvordan jeg begyndte igen. Min ungdom faldt i begyndelsen af Tiberius Caesars³⁹ principat. På den tid forbød man fremmede religioner, og blandt

38. Romersk filosof (1. årh. fvt.). Grundlagde filosofisk skole, der kombinerede elementer fra den pythagoræiske lære og stoicismen, cf. brev 59,7. Den ældre Sextius i brev 64, 2-5 & 98,13.

39. Kejser 14-37 evt.

beviserne på overtroen⁴⁰ regnede man afholdenhed fra at spise visse dyr. På anmodning fra min far, som dog ikke frygtede falsk anklage, men hadede filosofi, vendte jeg så tilbage til min tidligere levevis. Han havde heller ikke svært ved at overtale mig til at spise bedre. (23) Attalos plejede at rose en madras, som var hård at ligge på. Også nu som gammel bruger jeg sådan en, hvor man ikke kan se aftryk af kroppen.

Jeg har fortalt dig dette for at vise, hvor stærk den første begejstring for alt det bedste er hos de unge, forudsat at nogen opmuntrer dem, forudsat at nogen giver dem et skub. Når noget går galt, skyldes det de lærere, der lærer os at diskutere i stedet for at leve, og de elever, som kommer til lærerne med det formål at udvikle deres forstand i stedet for deres sjæl. Sådan er filosofi blevet til filologi. (24) Det har stor betydning, med hvilket formål man går til hvad som helst. Den, der udforsker Vergil for at blive filolog, læser ikke dette fremragende vers

Tiden flygter, kan ikke erstattes⁴¹

med denne indstilling: 'Vi må være på vagt. Hvis ikke vi skynder os, bliver vi ladt i stikken. Den flygtige dag jager os frem, og vi jager den. Vi rives med uden at vide det. Vi udsætter alt til senere og sakker agterud, mens alt styrter af sted.' Men han gør det for at bemærke, at Vergil, hver gang han taler om tidens hast, bruger netop ordet 'flygter'.

Også den bedste dag vil en stakkels dødelig miste;

hurtigt den flygter, og snigende ankommer sygdom og alder,

sorg og besvær, når døden til sidst ubønhørligt ta'r over.⁴²

(25) Den filosofisk opmærksomme vil opfatte de samme ord, som det er meningen. Han siger: 'Vergil siger aldrig, at dagene går, men at de flygter - for det er den hurtigste måde at løbe på - og at de bedste dage først rives bort. Hvorfor tager vi os så ikke sammen, så vi kan følge med det, der er mest flygtigt? Det bedste flyver forbi os, det dårligste kommer i stedet.' (26) Ligesom det er den reneste vin, der først flyder ud af en amfor, mens den tungeste og plumrede del synker til bunds, sådan er det i vores liv det

40. Under Tiberius blev jødiske og ægyptiske kulturer forbudt. Romerne var generelt tolerante over for fremmede religioner, men både den ægyptiske Isis-kult og jødedommen blev set på med bekymring, Isis-kulten, bl.a. fordi kulten blev forbundet med erotisk usædelighed, og jødedommen, fordi jøderne ikke ville ofre til de romerske guder.

41. Vergil *Georgica* 3, 284. Egen oversættelse.

42. Vergil *Georgica* 3, 66-68. Egen oversættelse.

bedste, der kommer først. Finder vi os i, at det bliver skænket for andre, så vi selv beholder bæremen? Lad dette fæstne sig i vores sind og lad os tilslutte os det, som var det sendt fra et orakel:

Også den bedste dag vil en stakkels dødelig miste;
hurtigt den flygter ...

(27) Hvorfor det bedste? Fordi det, der er tilbage, er usikkert. Hvorfor det bedste? Fordi vi som unge kan lære, kan vende det smidige og endnu bøjelige sind til det bedre. Fordi den alder er egnet til anstrengelser, egnet til at aktivere forstanden med studier og træne kroppen med arbejde. Det, der er tilbage, er langsommere og trægere og tættere på afslutningen. Derfor skal vi tilsidesætte alt det, der blot adspreder os, og med hele vores sjæl stræbe efter og kæmpe for dette ene, at vi ikke først, når det er for sent, skal indse, hvor hurtigt denne flygtige tid er væk, uden at vi kan standse den. Lad os regne den kommende dag for den bedste og gøre den til vores. Det, der flygter, skal gribes.

(28) Sådan tænker den ikke, som læser dette digt med en filologs øjne, at den første dag er den bedste af den grund, at der bagefter kommer sygdomme, at alderdommen trænger sig på og hænger over hovedet på os, mens vi stadig tænker på ungdommen, men han siger, at Vergil altid sætter sygdom og alderdom sammen – og det ved gud med rette! For alderdommen er nemlig en uhelbredelig sygdom. (29) 'Desuden,' fortsætter han, 'omtaler han alderdom i forbindelse med sorg.

... snigende ankommer sygdom og alder,
sorg og besvær ...⁴³

Et andet sted siger han:

dér bor Tæring og Kræft og Alderdoms glædesforladthed.⁴⁴

Du skal ikke undre sig over, at enhver af det samme stof tager det, der passer til hans fag. På den samme eng søger oxen græs, hunden en hare og storken et firben.

43. Se § 24. Vergil *Georgica* 3, 67f. Egen oversættelse.

44. Vergils *Aeneide* 6, 275. Oversat af Otto Steen Due, Centrum 1996. 'Alderdoms glædesforladthed' er Dues oversættelse af den sørgelige alderdom.

(30) Når en filolog, en grammatiker⁴⁵ og en, der studerer filosofi, hver fra sit udgangspunkt behandler Ciceros skrift *Om staten*⁴⁶, retter de deres opmærksomhed forskellige steder hen. Filosoffen undrer sig over, at man har kunnet sige så meget imod retfærdighed. Når en filolog giver sig i kast med at læse det samme, anfører han dette: At der er to romerske konger, der mangler henholdsvis en far og en mor, for der er tvivl om Servius' mor, og Ancus' far kendes ikke; han kaldes Numas barnebarn. (31) Desuden bemærker han, at den, som vi kalder *dictator* og ser omtalt således hos historikerne, i gamle dage blev kaldt 'folkets leder'. Det er endnu den dag i dag bevaret i auguralbøgerne,⁴⁷ og et vidnesbyrd er, at den, der udnævnes af ham, kaldes 'rytteriets leder'. Ligeledes bemærker han, at Romulus døde under en solformørkelse, og at der blev rettet appel til folket også af kongerne. Nogle, heriblandt Fenestella,⁴⁸ mener, der er belæg⁴⁹ for det i pontificalbøgerne.⁵⁰ (32) Når en grammatiker forklarer de samme bøger, noterer han først i sin kommentar, at Cicero skriver *reapse* (i virkeligheden) for *re ipsa* og ligeledes *sepse* (sig selv) for *se ipse*. Dernæst går han over til det, som vor tids sprogbrug har forandret. Fx skriver Cicero: 'eftersom vi på grund af hans afbrydelse er kaldt tilbage fra målet (*calx*)'.⁵¹ Det som vi nu kalder *creta* (målet) i Circus, kaldte de gamle *calx*. (33) Så samler han vers fra Ennius og især dem, der drejer sig om Africanus:

... som ingen borger, ej heller en fjende

kan give løn for hans dåd, det som hans indsats (*ops*) er værd.⁵²

-
45. Betegnelsen filolog er her anvendt om en person, der kommenterer tekster litterært og historisk. Grammatikeren forstås som en person, der udelukkende kommenterer teksterne sprogligt.
 46. Ciceros skrift *Om staten* I-VI, blev skrevet mellem 54 og 51 fvt. Skriftet er kun delvis overleveret i fragmenter hos andre antikke forfattere og i en palimpsest.
 47. Augurerne var et præsteskab, der tog varsler forud for vigtige offentlige begivenheder for at sikre, at de forløb med gudernes velvilje. Auguralbøgerne, som omhandlede augurerens lære og muligvis også indeholdt deres optegnelser, er ikke bevaret.
 48. Romersk historiker fra augustæisk tid.
 49. Den latinske tekst er usikker.
 50. De 16 *pontifices* udgjorde et præsteskab, der havde opsyn med den romerske statskult. Pontificalbøgerne, der indeholdt kollegiets optegnelser, er ikke bevaret.
 51. Dette tekststed i Ciceros skrift kendes kun herfra.
 52. Ennius frg. var. 19-20 Vahlen (2). Egen oversættelse.

Han siger, at han heraf kan se, at ordet *ops* hos de gamle ikke blot betød hjælp (*auxilium*), men også indsats (*opera*). For Ennius siger, at ingen hverken borger eller fjende kunne gengælde Scipio alt, hvad han gav med sin indsats (*opera*). (34) Han siger, han er heldig, for han har fundet det sted, der har inspireret Vergil til at skrive:

... og over ham tordner
himmelens vældige port.⁵³

Han siger, at Ennius har taget det fra Homer og Vergil fra Ennius, for hos Cicero står der i de samme bøger *Om staten* dette epigram af Ennius:

Hvis det er ret, at nogen får lov til at stige til himmels,
så vil den største port åbnes alene for mig.⁵⁴

(35) Men for ikke uforvarende selv at ende som filolog eller grammatiker opfordrer jeg til, at man lytter til og læser filosoffer med det formål at få et lykkeligt liv, ikke for at jagte gamle eller konstruerede ord og overdrevne metaforer og talefigurer, men leveregler, der vil gavne, og storslåede og inspirerende formuleringer, der umiddelbart kan omsættes til virkelighed. Vi skal tilegne os det sådan, at det, der var ord, bliver til handling. (36) Efter min mening er der ingen, der har skadet menneskeheden mere end dem, der har lært filosofien som et købefag, og som lever anderledes, end de siger, man skal. De går nemlig rundt som levende eksempler på en nytteløs lære,⁵⁵ og der er ikke en af de laster, de forfølger, de ikke er skyldige i selv. (37) Sådan en lærer er til lige så lidt hjælp for mig som en styrmand, der er søsyg i stormvejr. Roret skal holdes, selv om strømmen river i det, man skal kæmpe med havet selv, og sejlene skal holdes fri af vinden. Hvad gavn har jeg af en skibsfører, der er skrækslagen og kaster op? Livet er da udsat for langt større storme end en båd. Der skal ikke tales, men styres. (38) Alt det, de siger og slynger om sig med, mens mængden lytter til dem, kommer fra andre. Noget fra Platon, noget fra Zenon, noget fra Chrysippos og Poseidonios⁵⁶, ja fra en hel stribe navne af samme kaliber. Jeg skal fortælle dig, hvordan de kan bevise, at det er deres egne ord: De skal gøre det, de siger.

53. Vergil *Georgica* 3.260-261. Egen oversættelse.

54. Ennius frg. var.23-24 Vahlen (2). Egen oversættelse.

55. Jf. brev 88 om de frie studier.

56. Se brev 104, 21 og 22 med noter.

(39) Eftersom jeg nu har sagt det, jeg ville dig, vil jeg opfylde dit ønske. Jeg vil hel- lige mit næste brev til en samlet behandling af det, du udbad dig, så du ikke skal være for træt, når du kommer til det spørgsmål, som både er kompliceret og kræver stor opmærksomhed og nysgerrighed.

Hav det godt.

Seneca 109

(1) Du vil gerne vide, om viise mennesker har gavn af hinanden. Vi siger jo, at den viise er opfyldt af ethvert gode og har nået det højeste mål. Hvordan kan man gavne den, der allerede besidder det højeste gode? Gode mennesker gavner hinanden, for de udfolder dyderne, og sådan som de er, rummer de visdommen. De har et gensidigt behov for en at tale med og spørge til råds. (2) Erfarne brydere bliver bedre af at træne, og en musiker stimuleres af en, der kan det samme. Også den viise har behov for at praktisere dyderne; på samme måde som han stimulerer sig selv, stimuleres han af andre viise. (3) Hvordan vil de viise gavne hinanden? De giver hinanden gåpåmod og viser hinanden, hvor der er lejlighed til at handle moralsk godt. Desuden vil de udtrykke tanker, de gør sig, og give det videre, de har fundet frem til. For der vil altid være noget tilbage, også for den viise at finde frem til, som hans sjæl kan gå på opdagelse i.

(4) De dårlige mennesker skader hinanden og gør hinanden værre. De forstærker hinandens vrede, tilslutter sig hinandens mismod og roser hinandens nydelser. De dårlige lider allermest, når lasterne er blandet helt sammen, og sletheden går op i en højere enhed. Følgelig vil de gode lige modsat gavne hinanden. (5) 'Hvordan?', spørger du. De bringer glæde og styrker livsmodet hos hinanden. Når de ser hinandens ro, bliver glæden større. I øvrigt vil der være ting og sager, de udveksler viden om, for den viise ved jo ikke alt. Selv om han gjorde, kunne en anden udtænke og udpege nogle genveje til lettere at fuldføre en opgave.⁵⁷ (6) Den ene viise gavner altså den anden, ikke blot med kræfter fra sig selv, men også fra ham, som han vil hjælpe. Ganske vist kan han, selv når han er ladt alene, udføre det, der er hans opgave. Han vil benytte sin egen hurtighed, men ikke desto mindre hjælper det også en løber, at nogen hepper.

57. Betydningen er uklar.

‘De viise gavner ikke hinanden, man gavner sig selv. Som bevis på det kan du trække hans egen styrke fra ham, og den anden vil ikke kunne hjælpe ham.’ (7) Du kan lige så godt sige, at der ikke er sød smag i honning, for selv den, der skal spise den, vil finde den ubehagelig, hvis ikke hans tunge og gane er indrettet sådan, at han kan smage den. Der er jo dem, som honning forekommer bitter på grund af en sygdomsfejl. Begge skal være raske, for at den ene kan gavne og den anden være et velegnet råmateriale for ham, der gavner.

(8) Man siger: ‘Ligesom det er overflødigt at blive varmet op, når man er blevet så varm som mulig, er det også overflødigt, hvis nogen skal gavne den, der allerede er nået til det højeste gode. Ønsker en landmand, der er udstyret med alting, da at få noget af en anden? Mangler en soldat, der er tilstrækkeligt udrustet til at gå i kamp, da endnu flere våben? Altså heller ikke den viise; han er tilstrækkeligt udstyret til livet, tilstrækkeligt bevæbnet.’ (9) Til det vil jeg svare: Også den, der har nået den højeste grad af varme, har brug for at få tilført varme for at holde den høje temperatur. ‘Men varme rummer varmen i sig selv’, siger man. For det første er der stor forskel på de ting, som du sammenligner. Varme er ét, at gavne er mange ting. Dernæst bliver varmen ikke varm, fordi man tilføjer varme.⁵⁸ Den viise kan derimod ikke forblive i sin sindstilstand, hvis ikke han lader venner, der ligner ham, komme til, som han kan dele sine dyder med. (10) Tilføj nu, at alle dyderne har et indbyrdes venskab. Den, der elsker en ligemandes dyder og til gengæld frembringer nogle, han kan elske, er derfor til gavn. Lighed skaber glæde, for så vidt den er moralsk god, og begge forstår både at anerkende og blive anerkendt. (11) Fremdeles: At stimulere den viises sjæl med indsigt er kun noget, en viis er i stand til, ligesom et menneske kun kan stimuleres med fornuft af et andet menneske. Ligesom der er brug for fornuft for at stimulere fornuften, er der brug for en fuldkommen fornuft, for at den fuldkomne fornuft kan stimuleres. (12) Man siger også, at de mennesker gør gavn, der skænker os det moralsk ligegyldige,⁵⁹ penge, indflydelse, sikkerhed og andet, der er skattet og nødvendigt for at opretholde livet. Her vil man sige, at selv en idiot gavner den viise. Men at gavne er i virkeligheden at stimulere en sjæl med sin dyd i overensstemmelse med naturen. Ligesom det er til gavn for ham, der stimuleres, kan det ikke undgå også at gavne ham, der hjælper, for man vil nødven-

58. Varme opfattes som en absolut størrelse.

59. Det moralsk ligegyldige, dvs. de såkaldte *adiafora*, det der i den stoiske filosofi hverken opfattes som goder eller onder.

digvis ved at opøve en andens dyd opøve sin egen. (13) Men selv om man ser bort fra de ting, som enten er de højeste goder eller frembringer dem, kan de viise ikke desto mindre gavne hinanden. At finde en anden viis er nemlig for den viise et mål i sig selv, fordi alt godt af natur er kært for den gode, og enhver således knytter sig til det gode som til sig selv.

(14) Det er nødvendigt, at jeg fra dette spørgsmål går over til det næste for at underbygge min påstand. Spørgsmålet er, om den viise vil overveje ting på egen hånd eller tage nogen med på råd. Det er han nødt til at gøre, når det drejer sig om offentlige eller private opgaver, ja jeg havde nær sagt alt det dødelige. Der har han brug for råd fra andre, fx en læge, en styrmand, en advokat eller en retsbedsmand. Altså vil den viise nogle gange gavne den viise; han vil nemlig rådgive ham. Men også i de spørgsmål, der er store og guddommelige, vil han som sagt være til hjælp ved at behandle det moralsk gode i fællesskab og lade sjæle og tanker smelte sammen. (15) I øvrigt er det i overensstemmelse med naturen både at holde af sine venner og glæde sig over deres fremgang, som var den ens egen. Hvis ikke vi gør det, vil dyden heller ikke blive hos os, for dens styrke beror på udfoldelsen af dens idé. Dyden råder til, at vi tager os godt af det nærværende, har blik for fremtiden, tænker os om og fokuserer. Man vil lettere fokusere og afklare spørgsmål, når man har taget en til sig. Derfor vil man søge enten en fuldkommen mand eller en, der gør fremskridt og er tæt på det fuldkomne, og den fuldkomne vil gavne, hvis han understøtter sit råd med den klogskab, de er fælles om. (16) Man siger, at mennesker kan se mere i andres sager.⁶⁰ Det er tilfældet, når egenkærlighed gør blind, og man i farlige situationer af frygt mister evnen til at se, hvad der er gavnligt. Man begynder først at tænke klart, når man er mere tryk og uden for fare. Alligevel er der ting, som også de viise tydeligere kan se hos en anden end hos sig selv. I øvrigt er det noget meget dejligt og godt, som de viise vil yde hinanden: 'at ville og ikke ville det samme'; i lige åg vil de yde en enestående bedrift.

(17) Jeg har betalt, hvad du forlangte, selv om spørgsmålet falder ind under det, jeg behandler i mine bøger om moralfilosofi. Tænk på, hvad jeg ofte plejer at sige til dig, at vi i det, du spørger om, ikke øver andet end vores skarpsindighed. Igen og igen vender jeg tilbage til det: Hvordan hjælper det der mig? Gør mig stærkere, gør mig mere retfærdig, gør mig mere mådeholden! Jeg har endnu ikke tid til træningsøvelser, jeg har

60. Vi følger Reynolds' læsning. Han mener, teksten er i stykker her.

stadig brug for en læge. (18) Hvorfor afkræver du mig en unyttig viden? Du har stillet mig store ting i udsigt, hold dit løfte. Du hævdede, at jeg ville være uforfærdet, selv om sværdene glimtede omkring mig, ja selv hvis æggen rørte min strube. Du sagde, jeg ville være tryk, selv om alt stod i lys lue omkring mig, selv om en pludselig stormvind greb mit skib i åben sø. Giv mig en kur, der gør mig ligeglad med nydelse og berømmelse. Senere kan du lære mig at løse hårdknuder, afgøre tvetydige spørgsmål og gennemskue uklarheder. Nu skal du lære mig, hvad der er nødvendigt.

Hav det godt.